

OVER DE BESCHERMING VAN DE ZOETWATERPARELMOSSEL *PSEUDUNIO AURICULARIUS* (SPENGLER, 1793) IN MAROKKO, BEZIEN VANUIT EEN ANTROPOLOGISCH PERSPECTIEF

J.A.J.H. Nienhuis

On the protection of the freshwater mussel Pseudunio auricularius (Spengler, 1793) in Morocco, as seen from an anthropological point of view.

Sinds de recente vondsten van levende populaties van *Pseudunio* in de Ebro (Altaba, 1990; Araujo & Ramos, 1998) en de Vienne, een zijrivier van de Loire, door mijzelf, worden mogelijkheden tot bescherming van deze soort in Europa weer actueel. Twee opmerkingen lijken mij daarbij van belang. De door mij gevonden populatie werd gekenmerkt door afwezigheid van juveniele dieren. Ik zeg dit met aanzienlijke stelligheid aangezien ik diverse methoden en inzichten om juveniele dieren te vinden tevergeefs heb benut. Te hopen valt dat de populaties in de Ebro een gezonder beeld opleveren. Ten tweede is gegeven de minimale kennis van en aandacht voor biotopen van dieper levende Unionacea (hierna mossels genoemd) in Europa het zeker dat gericht zoeken nog ettelijke nieuwe populaties zal opleveren. Deze opvatting kan gevolgen hebben voor de strategie die wordt toegepast om *Pseudunio* in Europa te beschermen. Men zou zich in de naaste toekomst kunnen toelagen op het aanleveren van nieuwe populaties alvorens te beslissen welke populaties de beste mogelijkheden tot bescherming bieden. Uitgaande van een donker scenario waarbij alle Europese populaties een ongezonde indruk maken zou wellicht kunnen worden uitgeweken naar Marokko waar nog diverse populaties met juveniele dieren bestaan.

Gedurende 30 jaar leef ik met enige regelmaat bij platelanders (Arabieren en Berbers) in Marokko. Ik heb daarbij steeds trachten te letten op mossels en de relatie van mensen tot deze dieren. In het navolgende wordt kort ingegaan op de problemen voor Marokkaanse mossels en *Pseudunio* in het bijzonder, op macro-niveau. Daarna zal ik mij verder bezighouden met problemen op micro-niveau vanuit een antropologisch perspectief. Daarbij zal ik aan de hand van een aantal aandachtspunten tonen dat Marokkanen nauwelijks directe invloed hebben op mosselpopulaties. Vanuit beschermingsoogpunt is dat van positief belang. Indirect is er wel degelijk concurrentie om het schaarse water, ook op micro-niveau. Een fatsoenlijke opvatting over bescherming blijft daarom toch inhouden dat het een klus is waarin zowel antropologen als biologen moeten worden betrokken.

Mossels leven in Marokko, niet alleen in zeer kleine beken maar ook in rivieren, kanalen, (stuw)meren en in irrigatiekanalen en gegeven de constructie van sommige van deze irrigatiekanalen zelfs facultatief ondergronds. Ze mijden brak water en gaan niet hoger dan die gebieden waar sporadisch wel eens wat sneeuw valt. De geslachten van de mossels zijn allen bekend van de Europese fauna: *Potomida*, *Unio*, *Pseudunio* en de aldaar

uiterst schaarse *Anodonta*. Met betrekking tot de mogelijkheden voor mosselpopulaties heeft Marokko het voordeel dat de bevolkingsdruk er lager is dan in Europa en dat gebruik van energie, bestrijdingsmiddelen en kunstmest er veel geringer is. Nadelen zijn dat het een derde wereldland is en een semi-aride klimaat bezit. Deze nadelen vertalen zich meer concreet in het gebruik van rivieren als open riool waarbij als extra nadeel geldt dat de rivieren soms erg klein zijn. De door Pallary beschreven *Pseudunio* van de Oued Fes en Oued Redom (Pallary, 1918; Pallary, 1927) zijn daardoor verdwenen: het ruikt er naar zeepsop. Daarnaast worden veel stuwmeren aangelegd om het irrigatie-areal te vergroten. Mosselpopulaties, waaronder *Pseudunio*, levend in het afwateringsgebied van zo'n stuwmeer zijn ten dode opgeschreven. Deze problemen op macro-niveau zijn zo goed als onomkeerbaar en bieden geen mogelijkheden tot toekomstige bescherming van populaties op korte termijn.

Gelukkig bevinden zich in het laaggebergte en in het laagland nog gezonde populaties buiten gebieden met bovengenoemde problematiek op macro-niveau. In het onderstaande zal ik mij nu verder alleen nog bezighouden met de relatie tussen Marokkanen en mossels op micro-niveau. Daarbij zal ik mij beperken tot die relaties die vanuit het standpunt van bescherming van mossels van belang zouden kunnen zijn. Gegeven de vele Arabieren- en Berberstammen in Marokko zijn er vele verschillende gebruiken en percepties van de werkelijkheid. Daarom heb ik sterk moeten abstraheren maar deze abstractie heeft wel betrekking op grote delen van Marokko uitgezonderd de vroegere Spaanse Sahara. Over de relaties tussen Marokkanen en mossels ben ik in de antropologische literatuur nooit iets tegengekomen en onderstaande informatie is derhalve het resultaat van persoonlijke waarnemingen en gesprekken. Informatie over de mossels van Marokko in de biologische literatuur is er wel doch summier en berust daarom voor een aanzienlijk deel ook op persoonlijke waarnemingen voor zover het over biotoop en verspreiding gaat.

Gebruik als voedsel

Mossels worden niet als voedsel gebruikt. Vooral mannen kennen mossels omdat zij tot aan de puberteit in het buitenwater zwemmen. Daarna baadt men niet meer buiten voor zover dat op enige afstand zichtbaar is. Over de nacht zal ik daarom niet spreken. Ook volwassen mannen en vrouwen houden ervaring met mossels omdat zij ondiepe plekken doorwaden, het vee drenken, de was doen of uit hoofde van hun beroep: vissers en opscheppers van zand voor de huizenbouw. Nochtans worden mossels niet gegeten. Een bijkomstige reden is

dat Berbers in tegenstelling tot Arabieren mossels en slakken met snot associëren. Tijdens de hongersnood van 1981 liepen linten Saharanen tot aan Beni-Mellal in de Midden-Atlas. Het zoeken van welk voedsel dan ook op het platteland was voor deze hongerenden geen optie. Men hield zich in leven door met succes bij de poorten van moskeeën te bedelen.

Gebruik als indirecte voedselbron

Gebruik van mossels als kippegrit ken ik niet. Ook het voeren van mossels aan viervoeters zoals vee en last-, werk- of rijdieren heb ik nooit waargenomen of daarover gehoord. Deels hangt dit samen met het momenteel ontbreken van het omnivore varken in Marokko. Tijdens het Franse protectoraat hielden Marokkanen varkens voor Europeanen. In hoeverre destijds varkens mossels, gekookt of ter plekke uit het water hebben gegeten is mij onbekend.

Gebruik als medicijn

Specerijen, geneeskrachtige kruiden, dierresten en mineralen maar ook geurende substanties en planten worden binnen een winkel door kruidendokters verkocht. Hoewel bijvoorbeeld exo-skeletten van zeeappels veelvuldig in vernalen toestand als medicijn worden gebruikt, ziet men mossels nooit op deze wijze toegepast. Ook gebruik van de weke delen van mossels ziet men er niet.

Gebruik bij zwarte magie

Zwarte magie wordt door Marokkanen zeer serieus genomen. Regelmatig worden daarbij ook dierresten gebruikt, meestal in getransformeerde toestand. Bij zwarte magie is men er op uit de ander schade toe te brengen waarbij te denken valt aan zulke diverse zaken als ziekte van vee en mens, impotentie, het zaaien van twist of het tenietdoen van de wil. Deze magie speelt zich in het verborgene af en een buitenstaander krijgt daar moeilijk zicht op. Wel is het zo dat als je je bezighoudt met dieren waaruit produkten voor deze magie kunnen worden gemaakt er hevig wordt tegengewerkt. Aangezien ik bij het verzamelen van mossels een dergelijke muur van tegenwerking nooit heb ervaren weet ik vrij zeker dat mossels niet voor zwarte magie worden gebruikt.

Gebruik van parelmoer

Voorwerpen met ingelegd parelmoer zijn in Marokko wel te vinden. Het betreft echter altijd voorwerpen uit een ander deel van de wereld van de Islam. Dikwijls betreft het voorwerpen die tijdens de bedevaart naar Mekka zijn verhandeld. De profeet Mohammed was gehuwd met een rijke zakenvrouw. De tegenstelling tussen handel en godsdienst in onze christelijke cultuur heeft daarom in de wereld van de Islam nooit bestaan.

Gebruik van parels

Allereerst lijkt mij de opmerking op zijn plaats dat het niet zonder meer zeker is dat *Pseudunio* in Marokko parels vormt. Daarnaast heb ik nooit gezonde populaties in Marokko gevonden die extreem individuenrijk waren. De rijkste vindplaats die ik ken zijn de verloren gegane

populaties in de Oued Redom. Alleen daar zou eventueel van *Pseudunio*-banken gesproken kunnen worden. Vissers die nog de meeste kennis van *Pseudunio* hebben, weten niets over het bestaan van parels in deze mossels en tonen ook geen belangstelling als je er met hen over discussieert. Parels en trouwens ook goud worden wel in sieraden verwerkt maar deze gebruiken zijn van recente datum en de parels komen volgens de handelaren uit Japan. Traditionele sieraden bezitten nooit parels. Daarentegen is de Arabische term voor parels in Marokko wel bekend maar dit betreft zeeparels zoals vermeld in de Koran. Ik ken een theehuis en een restaurant dat 'parel' heet. Uit dit alles moge blijken dat parels bij plattelanders nauwelijks een rol spelen. In alle gesprekken heb ik slechts éénmaal een verhaal gehoord over het ontstaan van parels (in Kasbah-Tadla in 1993).

'Weet je, parels ontstaan omdat mossels bij volle maan naar de rand van de rivier lopen en een regendrop opvangen in hun geopende schelp, die versteend tot parel wordt.' De switch waarbij onbeweeglijke dieren in het verborgene gaan lopen komt in Berberverhalen regelmatig voor en is voor mij de enige vage aanwijzing voor eventuele kennis van rivierparels door Berbers.

Gebruik van schelpen

Nochthans valt enig gebruik van mosselschelpen te constateren. Eénmaal heb ik *Pseudunio* bij een kruidenhandelaar (toen nog een unicum) op de wekelijkse plattelandsmarkt van Oued-Zem gezien in 1990. De langwerpige grote schelp werd als lepel gebruikt voor het opscheppen van specerijen. Hemelsbreed waren de dichtstbijzijnde populaties van *Pseudunio* op circa 50 kilometer afstand. Het algemeenste gebruik van mosselschelpen van de geslachten *Potomida* en *Unio* is te vinden in de vallei van de Draa en de omgeving van de rivieren ten zuiden van de Oued Sous. De schelpen worden daar gebruikt als houders voor kohl, een zwarte substantie die helpt tegen woestijnverblindings.

Met dit artikel hoop ik ons medelid Henk Mienis enige informatie te hebben gegeven over de situatie van *Pseudunio* in Marokko. Een samenvatting in het Frans volgt in een volgend Spirula - Cb.

Literatuur

- ALTABA, C.R., 1990. The Last Known Population of the Freshwater Mussel *Margaritifera auricularia* (Bivalvia, Unionoida [sic]): A Conservation Priority. — *Biological Conservation*, 52: 271-286.
- ARAUJO, R. & M.A. RAMOS, 1998. *Margaritifera auricularia* (Unionoidea, Margaritiferidae), the giant freshwater pearl mussel rediscovered in Spain. — *Graellsia*, 54: 129-130.
- PALLARY, P., 1918. Diagnoses d'une cinquantaine de Mollusques terrestres nouveaux du Nord de l'Afrique. — *Bull. Soc. Hist. Nat. Afrique Nord*, 9: 137-152.
- PALLARY, P., 1927. Complément à la faune malacologique de la Berberie. — *Journal de Conchyliologie*, 71: 197-277.

Adres van de auteur:
Middendijk 8
9988 TC Usquert